

Øyvind Norderval:

Olavsalteret i San Carlo og pave Leo XIII

123-årsjubileum

Vi feirer i år 125-årsjubileum for vigslingen av Olavsalteret i San Carlo, noe som skjedde på dagen 50 år etter at Den katolske kirke hadde fått tillatelse til å etablere seg på nytt i Norge. Samme år feiret også den daværende pave Leo XIII sitt 50-årsjubileum som biskop. Den katolske biskop Johannes Olav Fallize av Kristiania og den norske pavelige kammerherre i Vatikanet, grev Wilhelm Wedel Jarlsberg, tok derfor et felles initiativ til å gi et maleri av St. Olav til paven. Målet var å få etablert et Oslavsalter i Den evige stad.

Pavelig kammerherre

En liten digresjon om Wedel Jarlsberg, den innflytelsesrike nordmannen ved pavehoffet. Hvordan i all verden hadde han blitt pavelig kammerherre? Guds veier er som kjent uransakelige. Han var født på Bogstad gård og valgte en militær karrierevei. I 1879 ble han imidlertid utnevnt til kammerherre ved det norske hoff i Kristiania av kong Oscar II. Under en reise til Sveits møtte han og hans kone biskopen av Genève, senere kardinal, monsignore Garspard Mermillod, en fremstående predikant. Det endte med at Wedel Jarlsberg og hans kone konverterte. Fru Wedel Jarlsberg forfattet i den anledning en høystemt beretning om deres vei tilbake til det katolske, «Une conversion».

Nå hadde det seg slik at den svenske dronning, Sophia, var en ihuga lutheraner, og Wilhelm Wedel-Jarlsberg fant det riktigst å søke avskjed fra sin stilling. Men Vatikanet har jo siden dronning Christina hatt et godt øye til konvertitter fra den svenske kongelige sfære. Derfor ble han samme år, i 1882, utnevnt til pavelig kammerherre med fast bopel i Roma. Slik ble det Wedel-Jarlsbergske hjem et samlingspunkt for skandinaviske konvertitter i Roma, og mange fikk innvilget audiens hos paven gjennom den norske kammerherren.

Derfor var det også helt naturlig at han ønsket å få etablert et Olavsalter i Den evige stad, og altertavlen var første steg på veien. Fallizes og Wedel-Jarlsbergs ønske ble akseptert. Pave

Leo besluttet at bildet skulle oppstilles i et av kapellene i lombardernes kirke på Corsoen, SS Ambrogio e Carlo. Biskop Fallize uttalte på forhånd:

«Dette fortjener vår takknemmelighet ... Vår plan er å tilby hans hellighet et alterbilde av vårt lands skytshelgen, den hellige Olav ... Man har tilstått oss et alter i St. Karls kirke på Corsoen i Roms hjerte ... Der vil billedet tillike utøve en tiltrekningskraft for enhver nordmann, som befinner seg i den evige stad, der således i likhet med andre vil ha sin nasjonalhelgen æret og dyrket der, hvorfra vår tro er blitt omtalt i den ganske verden (Rom 1.8.)»

Maleriet av Olav den hellige

Oppdraget med å male bilde ble gitt til den polske maleren Pius Welonski, som hadde tilhold i Roma. Etter overrekkelsen uttalte Fallize om hvordan saken hadde utviklet seg videre:

«Den 19. februar feiret alle våre menigheter ... Pave Leo XIII's femtiårige bispejubileum. Den 3. mars overrakte baron Wedel Jarlsberg, som hans høyærværdighet biskopens delegat, den hellige far vår jubileumsadresse og kong Olaf den helliges bilde som jubileumsgave.»

Paven takket med bl.a. disse ord: «De norske katolikkers dype tro, og den hellige kjærlighet som binder dem til denne apostoliske stol har Vi allerede ved flere anledninger mottatt beviser på Vi sier Oss hjertens enig i den beslutning dere har fattet, nemlig å montere et bilde av kong Olaf den hellige i et kapell i en av byens berømte kirker, for derved om så tydeligere å legge for dagen at de norske katolikker ikke er fremmede i denne stad, som er deres felles fedreland og så å si et hjem for alle som kaller seg katolske. Vi har derfor allerede med glede gitt Vårt bifall til denne anmodning, og nærer et dypt ønske om at angjeldende helligdom må utgjøre et alltid sterkere middel for å trekke nordmenns blick og hjerter i retning av Vår hellige stol.»

Olavsfeiringen

Feiringen i San Carlo-kirken ble en minneverdig høytidelighet. Pavens visebiskop av Roma, kardinal Parocchi, innviet 9. april 1893 «den hellige Olafs alter og bilde». Tilstede var nordmenn som holdt til i Roma, med kammerherre Wedel Jarlsberg i spissen.

«Dette kapell,» skrev biskop Fallize, «er fra nå av de norske katolikkens nasjonalhelligdom i Roma.» Siden den gang har det vært feiret norske messer der, særskilt ved 17. mai og til jul. I biskop Bernt Eidsvigs tid har Oslo katolske bispedømme lagt til en ny messedag – 16. oktober, til minne om kong Olavs dåp i Rouen. Denne messen, som vi skal feire sammen om et par dager, har samlet en stadig større skare av nordmenn. Til å begynne med ble messen feiret foran Olavskapellet, men etter hvert har tilstrømmningen blitt så stor at vi har vært nødt til å flytte den til skipet og hovedalteret. Olavsalteret har også blitt et økumenisk samlingspunkt, ikke minst gjennom venneforeningen.

Norvegiae Rex et Patronus

Så til selve bildet: På rammen rundt bildet står en forklaring på hvem bildet forestiller og hva bakgrunnen for oppstillingen av det er:

Innskriften rundt lyder på latin: Altare privilegium / St. Olavs Martyr / Norvegiae Rex et Patronus/ Norvegia Catholica Leoni XIII / An. episcopatus L

Det betyr: Privilegert alter. St. Olav martyr, Norges konge og skytshelgen. Det katolske Norge til Leo XIII i anledning av hans 50-årsjubileum.

At det er et privilegert alter, vil si at det har en nær forbindelse til pavestolen, og at det gir den troende som oppsøker det, full avlat.

Katolsk triumfalisme

Jeg skal ikke begi meg inn på en dypsindig avveining av alterbildets kunstneriske verdi. Welonski er neppe noen sentral aktør innenfor europeisk kunsthistorie, og bildet er vel mer interessant enn betydningsfullt som kunstverk. Og det er tidstypisk med en passe porsjon av både nasjonalromantikk og katolsk triumfalisme.

Det forestiller Olav stående på en forreven klippe over sjøkanten, der vannet er oppisket av vinden. Han er kledd i panser og plate. Hans blå hermelinsfôrede kappe blafrer i vinden, og han er ikledd en purpurrød tunika. Han bærer sverd og holder et rikseple prydet med et kors i venstre hånd. Han holder triumferende hodet høyt og bærer kongekronen. Over ham lyser en glorie. Dette samtidig som han trækker på en drage på dødens rand. I bakgrunnen ser vi en

stavkirke i landskapet. Det er ingen tvil: Dette er kongen og martyren som har undertvunget hedenskapet og samlet Norge under kristendommen. Kongen som seiret gjennom sitt nederlag, og som var Norges evige og rettferdige konge. Forbilde for alle sine etterfølgere.

Redd alteret

Lombardene som bestyrer San Carlo, har nok ikke hatt den samme begeistring for den norske helgenkongen og har vel heller aldri skjønt den betydning alteret har for nordmenn. På 1960-tallet ønsket de å fjerne alteret og bruke kapellet til andre formål. Da gjorde de regning uten vert – de kjente ikke innehaveren av Pensione Norden, den myndige Ciss Rieber Mohn, den kjente dominikanerens tante, som selv ikke var katolikk. Hun satte i gang en storstilt aksjon for å få reddet alteret, og gikk rett inn til topps. Hun sendte bl.a. et telegram til sin nevø Godttlieb, bedre kjent under klosternavnet Hallvard: «Gottlieb – stopp – be Willem (Gran) si til Paul (pave Paul VI) – stopp – at de ikke må fjerne Olav fra Carlo – stopp – Ciss».

Hun gikk seirende ut av kampen – kapellet; alteret ble reddet. Da ble det igangsatt en pengeinnsamling slik at kapellet kunne restaureres, og Ciss Rieber Mohn fikk oppleve at oppussingen ble satt i gang før hun døde i 1978. Ønsker dere å lese et morsomt portrett av Ciss Rieber Mohn, skal dere lese biskop John Willems beskrivelse av henne i hans memoarer om tiden da han som svært ung mann holdt til huse i Pensione Norden. Hun var en krysning av en pansergeneral og en altomfavnende mor.

Gjenvigsling

Det var en stor begivenhet da biskop Gran kunne gjenvigslе kapellet i 1980. Etter at Ciss Rieber Mohn døde overtok en annen ikke-katolsk norsk kvinne ansvaret for alterets tarv – Olgese Mowinckel Ringler, godt hjulpet av sin mann Andrea. Jeg opplevde aldri Ciss Rieber Mohn, derimot var Olgese en nær venn gjennom mange år. Og jeg så henne i aksjon i konfrontasjon med lombardene når de hadde rotet bort de norske salmebøkene eller alterutstyret. Da hyttet hun med høyre krykke, med den følge at prelatene krympet seg. Så smilte hun bredt. «De blir straks i orden igjen når jeg gir dem litt av kollekten. Det er et sprog de forstår. Men de får ikke meget, bare litt, det er snakk om litt skuebrød for hyggens skyld.»

Da hun døde, etterlot hun seg et fond til videre drift av alteret. I dag er det Lilli Stenius som bærer tradisjonen videre som St. Olavs vokter i Den evige stad.

Pave Leo XIII

Dette var nok en digresjon. Tilbake til alterbildet og mottageren av den norske gaven i 1893. Hvem var nå Leo XIII, og hvordan fortonte hans pontifikat seg?

Hans sivile navn var Gioacchino Vincenzo Raffaele Pecci, og han ble født i 1810 i Carpineto som nest yngst i en barneflokk på syv. Han fikk sin grunnskoleutdanning hos jesuittene i Viterbo, og studerte deretter ved flere akademiske institusjoner i Roma. I 1836 tok han doktorgraden i teologi, bare 26 år gammel. Få år senere tok han også en doktorgrad i både kirke- og sivilrett. Man må kunne si at han fremstod som en intellektuell asket. Det ser man straks av bildene av ham – mager med markerte trekk og oppvakte, intense øyne.

Han ble presteviet i desember 1837, og var på det tidspunkt allerede i virksomhet ved kurien i Vatikanet, og han gjorde svært rask kirkelig karriere. I 1843, 33 år gammel, ble han titulærerkebiskop av Damietta. Tre år senere ble han erkebiskop av Perugia, der han fremstod som en folkekjær overhyrde.

I 1853 utnevnte pave Pius IX ham til kardinal, 43 år gammel. I 1877 ble han Den hellige romerske kirkes camerlengo, det vil si administrator og forvalter innenfor kurien og den som administrerer pavestolen ved ledighet, det såkalte sede vacante.

Han deltok ved konklavet 1878, der han selv ble valgt til pave. Han ble kronet i Peterskirken den 3. mars 1878.

Pavedømme i kaos

Europa hadde siden midten av attenhundretallet vært preget av store politiske omskiftninger, og den avdøde pave Pius IX etterlot seg på flere måter et pavedømme i kaos og indre krise. Han hadde ikke maktet å møte den nye tid og det modernes gjennombrudd. Pius hadde begynt sin regjeringstid med liberale reformer: amnesti for politiske forbrytere, offentlige audienser og en parlamentarisk forfatning for Kirkestaten. Men under februarrevolusjonen i 1848 fikk han kalde føtter, ettersom det også brøt ut revolusjon i Kirkestaten. Pius flyktet fra Roma, og

samtidig fordømte han frihetsbevegelsen, og fremstod som reaksjonær. I 1850 vendte Pius tilbake Roma. Hans stjerne var dalende selv hos hans tre millioner undersåtter i Kirkestaten – de ville helst bli kvitt ham.

Det hjalp ikke hva pave Pius måtte mene i forhold til den politiske utviklingen. Italias samling fant sted i 1861 med opprettelsen av monarkiet, men med unntak av Kirkestaten. Da pavens beskyttere, de franske troppene trakk seg ut i av Roma i 1870, ble Kirkestaten innlemmet i Italia. Roma ble Italias hovedstad året etter. Pavene var fra den tid «fanget i Vatikanet» frem til konkordatet med Mussolini i 1929, den såkalte Lateranoverenskomsten.

Pius IX avviste skarpt politisk liberalisme, religionsfrihet og alle vitenskapelige og filosofiske doktriner som stod i strid med den katolske kirkelære, da han 1864 utsendte en fordømmelse av 80 villfarelser i samtiden, den såkalte *syllabus*. Pius bekreftet skolastikkens tanker omkring forholdet mellom vitenskap og religion, der Thomas Aquinas' system ble normen. En stor indre seier for Pius var Vatikankonsilet 1869–70, der dogmet om pavens ufeilbarlighet når han uttalte seg ex cathedra i spørsmål om kirkelære og moral, ble vedtatt. Men det var neppe et sakssvarende bolverk mot det moderne og det sekulære samfunns gjennombrudd.

Pave Leo XIII pontifikat

Sett mot denne bakgrunn kan man si at det var en vanskelig og utfordrende kirkelig situasjon Leo XIII gikk inn i som pave i 1878, og på mange måter var det en ytterst komplisert balansegang han forsøkte seg på i forsøket på å møte samtidens politiske og ideologiske utfordringer og samtidig hevde katolsk læretradisjon.

Leo XIII var den første pave som uttalt anerkjente den franske republikken, noe som falt i dårlig jord blant mange franske monarkister. Han uttrykte dog skepsis mot fullt demokrati. I forholdet til Italia, som hadde vært meget anstrengt etter at Pavestatene ble innlemmet i det forente Italia i Pius IXs tid, oppnådde han mindre. Han fortsatte pavens selvpålagte innesperring i Vatikanet, og forbød italienske katolikker å stemme ved nasjonale valg eller inneha statlige stillinger. Samtidig fordømte han kommunismen og sosialismen.

I 1879 kunngjorde han at Thomas Aquinas' teologiske system skulle regnes som katolsk normalteologi og som normen for forholdet mellom religion og vitenskap. Samtidig var han positiv overfor realfag, naturvitenskap og historieforskning.

Hans encyklika «Rerum Novarum» – «om de nye ting» – fra 1891 er en av de viktigste teologiske tekster Leo forfattet. Den grep direkte inn i samtidens politiske situasjon og inneholdt en skarp kritikk av både kapitalisme og kommunisme. Samtidig forsøkte paven å etablere et alternativ. Encyklikaen tok for seg rettigheter og plikter forbundet med arbeid og kapital, og var et sentralt dokument i utviklingen av den katolske sosiallære. Vi ser her en direkte linje fra Leo til det 2. Vatikankonsil og pave Johannes XXIII's encyklika «Mater et magistra» fra 1961. I dokumentet slo paven blant annet fast at alle, også arbeidere, har rett til å danne sammenslutninger. Dermed hadde arbeiderne paven på sin side i kampen for å danne fagforeninger. Dette var banebrytende tanker, ettersom det i flere land i Europa var forbudt å danne fagforeninger bl.a. i Norge. Ikke uten grunn ble Leo kalt for arbeidernes pave.

Det er tre hovedtemaer I encyklikaen:

- Balansen mellom arbeid og kapital
- Det felles gode
- Statens rolle

Pave Leo artikulert også det som er kjent som det fortrinnsmessige alternativ for de fattige:

«Balansen mellom arbeid og kapital»

«Rerum Novarum»

I innledningen av encyklikaen slår paven fast følgende:

Det er ikke let å definere de relative rettighetene og de gjensidige pliktene mellom rik og fattig og mellom kapital og arbeid. Faren ligger i at slue agitatorer er fast besluttet på å anvende disse forskjellige oppfatningene til å forkvakle folks bedømmelsesevne og oppvigle folket til opprør. (# 2)

Han fortsetter like fullt med å skissere hva som er de viktige rettighetene og pliktene til begge parter.

Den ene behøver den andre: Kapital fungerer ikke uten arbeid og arbeid ikke uten kapital. Felles enighet resulterer i skjønnetens gode ordning, mens evig konflikt nødvendigvis skaper forvirring og barbari. (# 19)

Arbeidernes plikter inkluderer følgende (# 20):

- Å gjennomføre samvittighetsfullt det arbeid de frivilling har gått med på å gjøre
- Ikke å skade arbeidsgiverens eiendom eller ty til vold
- Ikke å ha noe å gjøre med mennesker med onde prinsipper, som bearbeider folk med tvilsomme løfter om store resultater ... som vanligvis ender opp i unødige sorger smertelige tap.

Arbeidsgiverens plikter (# 20) innbefatter:

- Å respektere arbeidernes verdighet, og ikke behandle dem som kontraktmessig arbeidskraft eller en produksjonsfaktor, men huske at arbeid for livsopphold er en ærbar ting.
- Ikke å utnytte arbeiderne og gi dem arbeid som sprenger grensene for deres yteevne.
- «Å gi alle det som er rettferdig» og ikke redusere lønnen ved å snyte eller å legge press på arbeideren. Å lure noen for det som rettelig tilkommer ham er en stor og himmelropende synd.

I et av de mest berømte avsnittene i encyklikaen, understreker pave Leo at lønnen må være tilstrekkelig for arbeiderens behov.

Hvis en arbeider aksepterer hårdere arbeidsforhold pga frykt for et verre onde fordi en arbeidsgiver ikke vil unne ham mer, da er han et offer for makt og urettferdighet (# 48)

Leo gjør det videre klart at det er bare gjennom arbeiderne at Staten blir rik. (# 34)

Det felles gode

Pave Leo gjør det klart at folk har rett til privat eierskap, men at denne rettigheten må avveies mot ideen og det felles gode. Han taler også om prinsippet om at det er én sak å ha eiendomsrett til penger, og en annen sak å ha retten til å anvende pengene etter eget

forgodtbefinnende. Forbruk er også fellesskapets sak der omsorgen for ens neste kommer inn.
(# 22)

Pave Leo ytrer seg også om det fortrinnsmessige alternativ for de fattige. De fattige, marginaliserte og maktesløse utgjør et særskilt kall til oss når det gjelder nestekjærlighet.

Når det gjelder beskyttelsen av enkeltindividets rettigheter, så skal et tas spesielt hensyn til den fattige og dårlig stilte. (# 37)

Statens rolle

For å opprettholde likevekten mellom konkurrerende og ofte motstridende krefter, slår encyklikaen fast at statens første plikt må være å sikre alles vel:

Heri ligger også de styrendes makt å tilgodese alle klasser i Staten, og blant de øvrige å ivareta til det ytterste de fattiges interesser ... Jo mer dette blir gjort for den arbeidende klassen gjennom lover desto mindre blir det behov for å ty til drastiske midler for å hjelpe dem. (# 32)

I denne sammenhengen er det viktig med statens rolle i å støtte enkeltmennesket og familiene.
(# 35)

Det fundamentale prinsipp i encyklikaen er menneskets gudgitte verdighet. Dette består i tilgang på arbeid, med betaling og forhold som beskytter arbeideren, tilfredsstiller familien og gir samfunnet utviklingsmuligheter.

Andre encyklikaer og beslutninger peker i andre retninger, noe som viser det teologiske og politiske tvisyn som preger Leos pontifikat.

I en annen encyklika, «Providentissimus Deus» fra 1893, oppfordret han til økt studium av Bibelen, men advarte samtidig mot rasjonalistiske tolkninger som fornektet læren om guddommelig inspirasjon.

I 1896 tok han et oppgjøre med Den anglikanske kirke da han i bullen «Apostolicae Curae» fastslo at anglikanske presteordinasjoner ikke er gyldige etter katolsk sakramentssteologi. De anglikanske prestene er ikke å forstå som offerprester, og anglikanernes apostoliske suksesjon

er ikke gyldig. Derimot anerkjent han Den ortodokse kirkes og de orientalske ortodokse kirkers ordinasjoner. Men samtidig går det en annen åpen linje fremover mot pave Johannes XXIII – den ekumeniske: Han talte om «våre adskilte kristne» – det vil si de ortodokse og protestantene – og inviterte dem til gjenforening med Roma. Samtidig forutsatte han at de skulle underkaste seg Roma.

Leo fordømte også frimureriet, som Pius hadde gjort før ham, og forbød katolikker å være medlemmer av Frimurerordenen. Den fransk-italienske grenen av frimureriet – Grand Orient de France og Grand Orient D'Italia – skiller seg på en rekke områder fra andre frimurerstorlosjer. Medlemmene har lov til å være ateister, og de har dessuten tradisjon for å blande seg i politikk. Flere fremtredende franske revolusjonære var for eksempel frimurere. En av de viktigste var Georges Danton. Det samme var tilfellet i den italienske uavhengighetsbevegelsen, *risorgimento*, på 1800-tallet. De to revolusjonære lederne Giuseppe Garibaldi og Giuseppe Mazzini var begge stormestre i Italias Grand Orient-losje. Vatikanets negative holdning til frimureri har altså politiske røtter, men den står fortsatt ved lag.

Leos pontifikat var også en kirkelig grotid. I løpet av Leos pavetid var det en betydelig økning i etableringen av nye religiøse ordener, og det ble opprettet mange nye bispedømmer.

Da Leo døde i Vatikanpalasset 20. juli 1903, 93 år gammel, var hans pontifikat det nest lengste i pavehistorien. Han ble slått av sin forgjenger Pius IX, og er senere blitt slått av Johannes Paul II. Han ble gravlagt i Peterskirken, men hans legeme ble i 1924 flyttet til Laterankirken, Romas domkirke.

Leo var en bemerkelsesverdig skikkelse: fremsynt liberal og konservativt tilbakeskuende på samme tid.